

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 13.130

ПЕЧЕРАНСЬКИЙ Ігор Петрович,
доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії
Київського національного університету
культури і мистецтв,
e-mail: ipecheranskiy@ukr.net

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА КРАТОЛОГІЯ ЕЛВІНА ТОФФЛЕРА

У статті розглянуто концепцію влади американського філософа, соціолога та публіциста Е. Тоффлера в контексті його теорії інформаційного або постіндустріального суспільства. Представлено співвідношення історичних видів влади (насилля, багатство та знання) під виглядом висхідної стрілки, що відображає ставлення вченого до вагомості кожного з них на фоні цивілізаційних трансформацій на зламі ХХ-ХХІ століть. Наголошується на методологічному потенціалі посткласичної універсально-онтологічної інтерпретації влади як символічно-проективної реальності, що втілюється у глобальній «інфосфері», яка уможливорює феномен освіченої «напівпрямої» демократії.

Ключові слова: Е. Тоффлер, постіндустріалізм, теорія інформаційного суспільства, кратологія, знання, багатство, насилля, когнітаріат, «напівпряма» демократія.

Постановка проблеми. Для сучасних політософів, тобто, тих, хто працює на ниві політичної філософії, досить очевидним є той факт, що влада, яка втілила у собі досягнення людини у всіх сферах її життєдіяльності, по суті, перетворилась на соціокультурний та політико-правовий феномен, що в епоху глобалізації зазнає суттєвих якісних трансформацій. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття небувала активізація інтегративно-динамічних процесів у світі, яка охопила майже усі топоси позиціонування людини у ньому, не могла не спричинити глибокої кризи у галузях економіки, політики, культури тощо, модернізація (у напрямку більш поглибленої інформатизації, технологізації та делокалізації) яких, загрожує втратою національно-державної ідентичності, що проблематизує феномен влади, піднімає питання джерел, природи та механізмів її функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 60-х років минулого століття, проблема пошуку дефініції влади, яка була б релевантною часові, осмислення її нового «образу» є одним із ключових питань для світової наукової спільноти. Прикладом тому є відома думка М. Фуко, яку він висловив в одному зі своїх інтерв'ю у 1977-му році з приводу того, що склалася ситуація, коли питання про владу артикулюється як питання для усього світу. І справді так, адже в західній філософії минулого та теперішнього століття проблемам влади приділяли і досі приділяють велику увагу такі дослідники, як Дж. Александер, Х. Арндт, Р. Арон, К. Баллерстрем, Б. Барнес, П. Бергер, Р. Бершtedт, П. Блау, Д. Болдуїн, П. Бурд'є, Т. Вартенберг, М. Вебер, Е. Гідденс, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Е. Канетті, Д. Картрайт, С. Клегг, В. Конноллі, Н. Луман, Дж.Г. Марч, Р. Мілс, П. Морріс, Ф. Оппенгейм, Т. Парсонс, Б. Рассел, Д. Ронг, Е. Фромм, вже згаданий М. Фуко, Р. Хендерсон, Н. Еліас та інші. Серед вітчизняних дослідників, які зверталися до проблеми сутності влади, аналізу її аспектів, структури, типології та концепцій, парадигмальних трансформацій, на нашу думку, цікавими є роботи Р. Абдулатіпова, О. Авторханова, Л. Байрачної, Ю. Батуріна, Г. Бурбуліса, Ф. Бурлацького, Г. Васильєвої, В. Гельмана, С. Гуріна, В. Гусева, Р. Даля, Ю. Єршова, Р. Зекриста, І. Ісаєва, В. Ледяєва, О. Ледяєвої, А. Костомарова, Б. Макарова, В. Новікова та О. Новікової, О. Плотнікової, В. Соколова, І. Солонька, О. Шнипка, Т. Яблонівської та ін.

В умовах, коли *лінійно-прогресистські моделі суспільно-політичного розвитку* та *класичні суб'єктоцентричні моделі влади* не спроможні адекватно пізнати та відобразити універсальність, протиріччя та весь «трагізм» впливу глобальної модернізації на життєдіяльність людини, що лише загострює ситуацію духовної та гуманітарно-правової невизначеності у світі, коли, як вірно вказав Г. Бурбуліс, науково-спеціалізований (економічний, соціологічний чи політологічний) аналіз сучасної ситуації «не дозволяє ухопити віруючу реальність ідей, сенсів, вчинків і подій, які сукупно утворюють сучасний світ політичного» [1, с. 21], тоді закономірно актуалізується потреба у зверненні до *посткласичних моделей влади*, опираючись на які, варто переглянути політософський тезис про раціонально-домінуюче становище політичної реальності в житті людини та суспільства. Традиційне розуміння політичної влади, як здатності нав'язувати власну волю політичним опонентам, в ході прийняття політичних рішень, не відповідає необхідності розширення простору цієї влади у напрямку його *полі-вимірності*, що ґрунтується на комплексних духовно-соціальних практиках із залученням сучасних інформаційних технологій.

Мета і завдання. В межах даної розвідки ми звернулися лише до однієї з таких моделей, обравши її за *мету цієї статті*, а саме до *кратологічної концепції* відомого сучасного американського філософа та культуролога, соціолога та футуролога *Елвіна Тоффлера* (р.н. 1928), який вважається не лише теоретиком, а й одним із фундаторів теорії постіндустріального інформаційного суспільства. Виходячи із зазначеної мети, по-перше, *проаналізуємо кратологію Е. Тоффлера, у зв'язку з його інформаційною теорією*, по-друге, *визначимо її місце в контексті сучасної філософії влади*, по-третє, *окреслимо інноваційний та парадигмальний потенціал, що містить у собі його вчення про владу, для побудови інтегральної «формули влади» як пріоритетної політософської задачі нового XXI ст.*

Виклад основного матеріалу. Поряд з іменами Д. Белла, М. Кастельса, Дж. Гелбрейта, Д. Рімена, які теж розробляли концепцію постіндустріального суспільства як філософсько-цивілізаційної та загальносоціологічної теорії, саме постать Е. Тоффлера помітно виділяється, зокрема, завдяки його відомій *теорії «трьох хвиль»*. Її значення слід оцінювати більше у інноваційно-прикладному ключі, адже за допомогою цієї теорії він продемонстрував вплив інформаційно-комунікаційних технологій на перетворення сфери політики, економіки та культури сучасного суспільства.

У праці *«Третя хвиля»* (1980), обґрунтовуючи, відповідно до власної термінології, *концепцію «надіндустріальної цивілізації»*, американський вчений, скоріш за все, не без впливу позитивістів і марксистів, виділяє в історії людства три стадії, які називає «хвилями» технологічних перетворень. Перша хвиля – *сільськогосподарська (аграрна) революція*, під час якої відбулося становлення доіндустріальної цивілізації (близько 10 тисяч років тому) – характеризується досить повільним економічним ростом, слабким, але стабільним приростом населення, низьким рівнем споживання, спрощеним розподілом праці, сила м'язів людини та тварини постає основним видом енергії. Земля є основним засобом збагачення і ресурсом виробництва, а також причиною усіх конфліктів між землевласником та землекористувачем. Жорстка ієрархія в суспільстві, що регламентована неекономічними факторами, зводить соціальну мобільність до нуля. Друга хвиля, яка супроводжується *промисловою революцією*, що призвела до появи індустріальної цивілізації (1650-1950-ті рр.), вступила в конфлікт з минулими укладами та змінила спосіб життя мільйонів. Стандартизація виробництва та вузька спеціалізація у поєднанні з високим рівнем розподілу праці, централізацією управління та максимізацією об'ємів продукції, забезпечує приріст економічних показників і концентрацію капіталу окремими силами. Відбулися серйозні зрушення у «техносфері» (використання великих електромеханічних машин, поява технології створення машинами машин, виникли цілі промислові міста, а заводи перетворилися на символи індустріальної епохи), які змінили комерційні цінності на головні, тоді як економічний розвиток, що визначався розмірами ринку, визначав політичні пріоритети. Нарощування темпів промислового капіталу зумовило приріст населення, особливо у великих містах, майнову

реструктуризацію суспільства, зростання соціальної мобільності, а також, сприяло концентрації основного конфлікту навколо капіталу, великі об'єми якого були зосереджені в одиничних центрах, і праці. Згодом нестримна хода Другої хвилі у своїх надрах породила нову систему правил та новий тип влади, ознаки якого, на думку Е. Тоффлера, почали проявлятися з середини 50-х рр. минулого століття. Настав час Третьої хвилі, яка принесла із собою *інформаційну революцію*, що покликала до життя пост- або надіндустріальну цивілізацію (друга половина ХХ століття – 2025 р.). Економічним фундаментом нового світу виявились інформаційні технології, космічний простір, використання океанських глибин та біоресурсів. Перехід від суспільства кількісно-масового до якісного споживання, розставив акценти на користь альтернативних джерел енергії, піднявши у ціні компетентність та наукові знання, що, у свою чергу, зумовило зміну класового поділу суспільства на професійний, піднявши, тим самим, соціальну та професійну мобільність до максимуму. «Таким чином, – коментує А.-П. Халлер, – світ складається з трьох секторів: сектор першої хвилі забезпечує аграрно-мінеральними ресурсами, сектор другої хвилі забезпечує дешевою робочою силою та досягає рівня масового виробництва, тоді як сектор третьої хвилі постійно розширюється, рухаючись поступально до домінуючого становища, опираючись на нові шляхи створення та використання знання» [2, р. 225].

Не заглиблюючись у деталі хвильової теорії американського дослідника (тим більше, що вона була більш концептуально проаналізована у дисертації В. Касьяна [3]), важливо наголосити на методологічному принципі, який Р. Вілсон формулює наступним чином: «Швидкість кожної хвилі у десять разів вища швидкості попередньої» [4, с. 264]. Чому це важливо? В першу чергу, це вказує на *революційність* постіндустріалізму у порівнянні з індустріалізмом, напруга між якими проходить «червоною ниткою» крізь більшість робіт Е. Тоффлера. Якщо основними регулятивними принципами індустріальної цивілізації є стандартизація, концентрація та максимізація, то наближення фази Третьої Хвилі відкриває простір для децентралізації й деконцентрації, супроводжується двома тенденціями – диверсифікацією суспільства та прискоренням змін.

Серйозних змін зазнають «техносфера», «соціосфера», «енергосфера» як індустріальні концепти, «зняття» (з можливістю подальшого розвитку!!!) яких відбувається в межах «інфосфери», що є ключовою галуззю постіндустріальної цивілізації. Перехід від економіки «фабричних димарів» до економіки знань, супроводжується масовим впровадженням в життєдіяльність людини комп'ютерів та Інтернету, що «поглиблюють... погляд на причинність, сформований усією культурою, підвищуючи наше розуміння взаємозв'язку речей та допоможуть нам синтезувати «значущі цілі» з непов'язаних даних, що вирують навколо нас. *Комп'ютер – це засіб відновлення розбитої на уламки культури* [курсив наш. – І. П.]» [5, с. 158].

У свою чергу, зазначені революційні зміни не можуть відбуватися без кардинальних змін у політичній сфері, при цьому, остання теж на рубежі ХХ-ХХІ століть переживає глибоку кризу: «Всі політичні партії індустріального світу, всі наші конгреси, парламенти, верховні ради, наше президентство й прем'єр-міністерство, наші суди й органи державного регулювання та наше геологічне нашарування урядової бюрократії, одне слово, всі інструменти, які ми використовуємо, щоб виготовити і удосконалити колективні рішення – є застарілими й близькими до перетворень» [6, с. 347]. Ці тоффлерівські ідеї, які звучать майже в унісон з тими, про які ми згадували у вступі нашої статті, засвідчують об'єктивність та невідворотність трансформацій влади, що підтверджується посиленням «тенденції формування спочатку «інфократії» (влади власників інформації), а сьогодні – нетократії (влади власників інформації та інформаційних мереж), яка має панувати над конс'юмтаріатом (найчисельнішим прошарком споживачів інформації і товарів)» [7, с. 6].

В іншій своїй роботі «*Футурошок*» (1970) Е. Тоффлер вказує на три риси завтрашнього дня, – швидкоплинність, інновація та багатоманітність [5, с. 73], – із зустрічі з якими, виникає потрясіння, після проходження якого, з'являється відчуття, що світ, яким ми його знали до цього шоку, перестав існувати, і тепер життя відбувається у новому

суперіндустріальному суспільстві. Це сучасний «постбеконівський» світ, де знання дійсно постає справжнім важелем не лише сили, а й влади. *Револьюційність цього світу у тому, що відбулася субституція: знання перестало бути доповненням до сили та багатства, навпаки, останні перетворилися на додатки до знання.* Знання, на думку Е. Тоффлера, постає фундаментальною зброєю у битві за владу – в битві, що супроводжує появу надсимволічної економіки, з якою пов'язані згадані зрушення або метаморфози у розумінні сутності влади, що призвели до формування її нової парадигми.

Що стосується роботи американського дослідника, в якій він і розвиває, власне, кратологічну теорію, то вона так і називається «*Нова парадигма влади: знання, багатство й сила*» (1990). «Новою» ця владна парадигма, яку описує Е. Тоффлер, є в силу кардинального перетворення онтологічних характеристик сучасної політики, особливо з приходом постіндустріалізму та інформаційної доби, що супроводжується активізацією процесів трансформації референцій засадничих економічних та соціокультурних універсалій, які обумовлюють концептуальні зміни в інтерпретації сучасного політичного процесу та сутності влади.

Тоффлерівські рефлексії парадигмальних трансформацій влади напряму стосуються переосмислення її класичної новоєвропейської моделі, яка була тісно пов'язана з модерним розумінням суб'єкта та свободи, з модернізацією та індустріалізацією суспільного виробництва. Становлення культури Нового часу супроводжувалося появою філософського оптимізму та заміною старої онтологічної парадигми на нову – *суб'єктоцентричну* з її антисхоластичним ядром та пафосом індивідуальної свободи. Остання в буржуазному суспільстві пов'язана з його економічними потугами, що вимагає такого формату влади, який би вписувався у промислово-прагматичну реальність. Лише під цим кутом зору, коли ми говоримо про модерну ідею прогресуючого розвитку природи і соціального буття, про становлення техніки у її прагненні до ефективної модернізації, про раціоналістично-механістичний світогляд та індивідуалістичну мораль протестантизму, стає зрозумілою, як дихотомія влади та свободи, так і інтерпретація влади в контексті відношення «панування – підкорення», коли категорія влади перетворюється на ефективний інструмент і технологію управління, на форму контролю в дисциплінованому розумом просторі. Через те, М. Фуко вважав, що саме у Новий час формується тотально-дисциплінарний тип влади, який часто пов'язується з «неперервною роботою норми в рамках аномалії» [8, с. 73], а саме, коли в дисциплінарному просторі традиційного та ранньо індустріального суспільства влада органічно співіснує з практикою нагляду та покарання.

Власне ту традицію філософії влади, яка була розпочата Н. Макіавеллі та Т. Гоббсом, де влада, що інтерпретується у світлі суб'єктно – суб'єктної асиметричної взаємодії, має чітко-легітимований «інтеркурсивний» характер (Д. Ронг) та виражає потенціал агента (носія) досягнути гарантованого підкорення об'єкту чи суб'єкту, встановивши надійний контроль над ним, певною мірою продовжує М. Вебер. Незважаючи на численні суперечності, які наявні у його кратології, німецький вчений продовжує розглядати владу в якості «зумисного асиметричного відношення між індивідами (але не групами чи спільнотами)», надаючи перевагу поняттю «панування» (Herrschaft), що він його репрезентував як окремих випадок влади [9, с. 27].

Цей модерний образ влади еволюціонує, проходячи три стадії розвитку суб'єктивності, які, на думку Е. Юнгера, відтворюють логіку розвитку західної цивілізації: 1) народження «людини-бійця», «людини-воїна», що підкорює всю Землю; 2) поява героїко-нігілістичної фігури «людини-робітника», який ставить собі за мету – оволодіти матеріальним буттям, перетворюючись, таким чином, на продовження технічних механізмів; 3) становлення «людини-Титана» в ролі сина Землі, який втілює у собі нестримну міць волі до влади [10]. Відтворення такої еволюції є важливим аспектом нашого дослідження, адже, по-перше, воно підкреслює дуалізм і контроверзи модерного життя (взаємний перехід від контролю та здорового глузду до «анархічних» сил), які, по-друге, й породили у власних

надрах нігілізм новоєвропейської філософії та культури, підштовхуючи до переосмислення суті влади у посткласичному ключі. Перефразовуючи Е. Тоффлера, сучасний нігілізм, виразним симптомом якого і був «футурошок», є наслідком реакції на *«перестимуляцію» людської суб'єктивності*, виходу її за власні межі у простір *де-персоніфікації* та *фрагментаризації*, що свідчить про зміну семантичного поля влади.

Класична філософська інтерпретація влади, яка представлена у працях Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, М. Вебера та інших, визначає владу як *потенцію та здатність соціального (політичного) суб'єкта до реалізації власної волі, нав'язуючи її іншому суб'єкту через різні технології та техніки* (авторитет, сила, маніпулювання свідомістю та діями, закон, традиції). Серед основних ознак цієї влади дослідники В. Новіков та О. Новікова виділяють такі: інструменталізм, домінування раціональних засад, поляризація владних відносин (чіткий поділ на агента влади та підвладних), конфліктність суб'єктно – об'єктних відносин, концентрація влади в руках однієї людини або групи людей, легітимація з боку форм прямого насилля та військових ресурсів, також релігійно-міфологічного знання як ідеологічного підґрунтя сакральності влади [11, с. 40-41].

Наголошуючи на посткласичній інтерпретації влади, яка породжена суперечностями модерністського просвітництва, вищевказані автори вважають, що до рис сучасної філософії влади можна зарахувати наступні: інтерпретація влади як субстанційного та універсально-онтологічного феномену, актуалізація ірраціональних чинників владних відносин, дифузія та децентралізація владних відносин, корпоративізм, перехід від силових та кулуарно-таємних форм примусу до ненасильницьких форм «влади переконання» тощо. Подібні радикальні зрушення у розумінні природи влади спричинили появу різних кратологічних теорій та концепцій, які можна віднести до пост(не)класичних концепцій влади, а саме, структуралістська теорія «влади-знання» М. Фуко, постструктуралізм (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ж. Лакан), соціобіологічні, психологічні та соціально-психологічні концепції, класичні (З. Фрейд), некласичні (А. Адлер, К. Хорні) та гуманістичні (Е. Фромм) психоаналітичні підходи, функціоналістські концепції (Т. Парсонс, Т. Кларк), рольові теорії (Р. Дарендорф, Д. Мак-Грегор, К. Левін) та символічні концепції (Е. Кассіер, П. Бурд'є, Х. Арентс, Е. Тоффлер) [11, с. 41-44].

Повертаючись до «нової парадигми» Е. Тоффлера, слід усвідомлювати, що новий сенс влади, який він пов'язує з всеохоплюючою реструктуризацією у заводському цеху, офісі, школі чи на політичній арені, тісно пов'язаний з *новою системою творення багатства*, що його американський футуролог називає *революційним* або *багатством майбутнього*. Йдеться про небачені зміни, що призводять до формування «інтелектуальної» економіки, керованої розумом, результати впливу якої відчутні на всіх рівнях. «Найважливішим здобутком нашого часу, – наголошує вчений, – стала поява нової системи творення багатства – системи, ґрунтованої не на фізичній силі, а на розумі. Праця в передовій економіці більше вже не являє собою взаємодію з «речами», пише історик Марк Постер з Каліфорнійського університету (м. Ервін), а полягає у тому, що «чоловіки й жінки впливатимуть на собі подібних, або... люди впливають на інформацію, а інформація – на людей» [4, с. 26].

Перехід до «надсимволічної» економіки запускає процес перетворення влади відразу на всіх фронтах, що дозволяє сприймати її вже не як «суміш», а як *якісно-ієрархічну триаду*, яка складається з сили, грошей та знання. Згадавши У. Черчіля, який передбачливо завважив, що «імперії майбутнього будуть імперіями розуму», Е. Тоффлер погоджується з цим, але лише за однієї умови – якщо йдеться про *«згущений розум»*, як *де-персоналізовані знання*, що вміщені у високотехнологічні продукти «надсимволічної» економіки. Ці знання ніколи не вичерпуються, їх завжди можна помножувати та поширювати нескінченно, перетворюючи на найдемократичніше та високоякісне джерело влади. Через те, згідно якості та ефективності, вищезазначену триаду американського соціолога можна представити у вигляді наступної схеми:

«Високоякісна влада – це не просто вбивча сила й не лише здатність досягти своєї мети, – наголошує дослідник, – примушуючи інших робити те, що вам потрібно, хай навіть вони цього не бажають. Висока якість означає значно більше. Вона захоче ефективність – змогу добитися свого завдяки наймізернішим джерелам влади. Знання часто використовують для того, щоб змусити іншу сторону вподобати ваш спосіб дії. *За допомогою знання можна переконати будь-кого, що саме він (чи вона) вигадав чинити так* [курсив наш. – І. П.]» [4, с. 34].

На початку XXI століття, коли економіка Третьої хвилі мчить на великій швидкості, супроводжуючись нарощуванням темпів глобалізованої торгівлі та виробництва, перехід до нової форми капіталу, вщент руйнує припущення, що виступали фундаментом для марксистської ідеології та класичної економіки:

- реальність процесу переходу до знання як капіталу перетворює його природу на «нереальну», символізуючи матеріальні активи; капітал все більше спирається на активи, яких не можна торкнутися – гроші Третьої хвилі під виглядом «електронних імпульсів» (настає доба «проектувальників валют»);
- у свою чергу, це скорочує питому вагу фізичної праці в економіці, що призводить до того, що «пролетаріат» поступово стає меншістю, а його місце дедалі швидше посідає «когнітаріат» (інтелектуальний або інформаційний працівник), коли героєм дня є віднині не «синій комірць», фінансист і менеджер, а новатор (усередині великої організації або за її межами), котрий синтезує теоретичні знання та дії;
- діяльність такого нового класу працівників, яку, опираючись на ідеї Й. Шумпетера, американський вчений називає «творчою руйнацією», протистоїть феномену, що він його називає «матеріал-ізм», коли працю інтерпретують в категоріях «соціалістичного реалізму», який «змальовував тисячі щасливих робітників, чия розвинена, схожа на Шварцнегерову, мускулатура, вирізняється на тлі шестерен, заводських димарів та парових локомотивів. Уславлення пролетаріату й теорія, згідно з якою він виступає авангардом змін, відображали принципи інтелектуально невибагливої економіки» [4, с. 106];
- саме когнітаріат своєю діяльністю сприяє переходові від корпорацій, що «потребують величезних коштів і неабиякого обсягу людського капіталу для того, щоб довести до кінця процес виробництва», до «корпорацій потокового типу», що послуговуються «значно менш екстенсивними активами капіталу», від інтраінтелекту до мереж з «екстрарозумом».

Виявляється, що найголовнішим ресурсом «Ери Преображення влади» у новому тисячолітті, переконує читача Е. Тоффлер, є інформація – найбільш плинний з усіх ресурсів, а плинність постає відмінною ознакою економіки, де виробництво харчів, енергії, товарів та

послуг залежить від символічного обміну. А оскільки ця інформаційна плінність, по суті, продукується новим класом, тобто «когнітаріатом», то саме він постає провідником у «постбюрократичну» еру та поборником влади у «гнучко-тривкій» формі. На зміну тривалий бюрократії приходить наділене владою гетерогенне, індивідуалістичне, антибюрократичне, нетерпляче та свавільне керівництво гнучкої фірми, яке, чим далі, тим більше, перетворюється на політичну організацію у сенсі управління багатьма складовими частинами. *Політичне у даному контексті синонімічне свідомому застосуванню влади.*

У цьому місці важливо прослідкувати тоффлерівську логіку переходу від економічного до політичного розуміння влади, яка в самій роботі не є чітко артикульованою та зрозумілою. Підкреслюючи, що авторитарна командна система зменшується, поступаючись місцем новому більш егалітаристичному та колегіальному стилю праці (що вміщує в себе тезис про зростання вмісту знань у праці, тому остання стає більше індивідуалізованою, її важче замінити чимось іншим), Е. Тоффлер відмічає, що в інформаційному суспільстві знання стають надбанням широких народних мас, що викликає тривогу у правителів і обумовлює загострення боротьби за знання й інформацію.

Нова система засобів інформації та телекомунікації, яка виступає каталізатором перетворення влади, містить у собі шість ключів майбутнього, – *інтерактивність, мобільність, конвертованість, сполучуваність, повсюдність та глобальність*, – завдяки яким «інфополітика» піднімається на вищий та субтельніший рівень. «У майбутню епоху трансформації влади, – переконаний автор, – найголовніша ідеологічна боротьба точитиметься не між капіталістичною демократією та комуністичним тоталітаризмом, а між демократією XXI століття й середньовічним мракобіссям XI ст.» [4, с. 462].

Що саме Е. Тоффлер розуміє під поняттям «демократія XXI століття»? Це – *демократія Третьої хвилі*. Коли приходить усвідомлення, що цивілізацією Третьої хвилі неможливо керувати за допомогою політичного апарату Другої хвилі, коли влада, поступово «рандомізується» (від англ. *random* – випадково обраний), слід визнати, що ми маємо справу з феноменом «антиципаторної демократії» (*anticipatory democracy*). Поява останньої розкривається під час процесу єднання громадянської активності з майбутнім свідомості, коли доля країни чи окремих міст не буде віддана на відкуп окремим можновладцям чи політтехнологам. Сутність ідеї антиципаторної демократії полягає у тому, що владні інститути мають враховувати ініціативи громадян, що організуються у різні групи, які теж хочуть брати активну участь у вирішенні свого майбутнього. І саме з приходом Третьої хвилі ситуація змінюється в ініціативному порядку, коли вже з кінця 70-х – на початку 80-х років у багатьох розвинених країнах, зокрема у США, інформаційно-комп'ютерні технології дають змогу створити *онлайн-режим оперативного реагування владних інститутів на виклики громадян* [12, с. 362].

Цей пришвидшений взаємний обмін між громадянами та інститутами влади, за умов інноваційного організаційно-технологічного сприяння, на думку вченого, призводить до появи того, що він називає «*напів-прямою*» (*semi-direct*) демократією, яка характеризується переходом від залежності від представників до саморепрезентації своїх інтересів. Сучасні «інтерактивні системи телекомунікацій» (Р. Даль) уможливають переміни в онтології прийняття політичних рішень та трансформацію механізму політичної відповідальності, змінюючи, якщо згадувати В. Прозорова, морфологію бюрократичного життєвідправлення, коли шляхом розширення семантично-просторових «берегів» влади, – перехід від тлумачення її у морально-психологічному та соціально-структурному значенні до розуміння її як «надскладної нечітко-множинної сукупності ознак та функцій» [13, с. 64], – відбувається подолання з боку активних і освічених громадян меж своєї політичної свідомості, шляхом простої участі у дискусіях один з одним та можновладцями за сприяння нових засобів інформації Третьої хвилі.

Багато спільного теорія влади Е. Тоффлера має з підходами М. Фуко та П. Бурд'є, що може бути предметом окремого порівняльного дослідження. Тільки на відміну від постмодерністської концепції «влади-знання» М. Фуко, який веде мову не про тотальний

контроль певного типу влади чи зі сторони суб'єктів або інститутів влади, а про виявлення умов можливості цієї влади на мікрорівні, Е. Тоффлера більше цікавить не деконструкція субстанційної архетипіки влади (хоча риси останньої присутні у роботі), а її *футуристичний потенціал*, особливо в контексті інформаційної революції ХХІ ст. На відміну від інтерпретації П. Бурд'є суті владного потенціалу символічного капіталу, американський вчений, хоч і поділяє тезис «хто володіє інформацією, той має владу», але не редукує владу виключно до її соціального сенсу, маючи на увазі *універсально-онтологічний «зсув»*, що відбувся у владних відносинах, під впливом «темтів розвитку», які демонструє «надсимволічна» економіка та спектр інформаційних технологій, який, зокрема, відіграє вагомий роль під час переосмислення теорії соціальної влади у посткласичному ключі.

Висновки. Повертаючись до завдання, яке ми сформулювали, як спробу побудови інтегральної «формули влади», що є одним із пріоритетних завдань політософського дискурсу в контексті розвитку «засад глобального мислення», загальних контурів майбутньої цивілізації та формування загальнопланетарного інформаційного простору, на нашу думку, актуальною та релевантною вказаній задачі постає постіндустріальна кратологія Е. Тоффлера.

Коли на зміну «бюрократично-баронським» владним структурам стає нова інтерпретативно-когнітивна еліта, що знаходиться на вістрі «творчої руйнації» як радикальної трансформації соціально-економічного та духовно-інтелектуального клімату у світі, коли поява «згущеного розуму», що міститься у високотехнологічних продуктах, операціоналізує, демократизує та рандомізує на буттєвому рівні владний дискурс, переводячи його у стан полівимірності, коли розуміння влади як індустріального механізму «покарання-примусу» чи матеріального багатства вже семантично не відповідає соціально-політичним та цивілізаційним реаліям на межі ХХ-ХХІ століть, Е. Тоффлер робить акцент на *владі як на символічно-проективній реальності, в основі якої лежить мобільна, технологічно-конвертована, інтерактивна, всюдисуща, сполучувана та глобальна «інфосфера», що виступає інтегральним феноменом, який пронизує усі інші сфери буття людини та її життєдіяльності на сучасному етапі.*

Читаючи роботи американського дослідника, розумієш, що на початку третього тисячоліття, класична потенційно-вольова чи інструментально-силова концепція влади, що тлумачиться у суб'єктоцентричному ключі, виявляється не ефективною. На зміну їй приходить *влада інформації та її носіїв, агентів, які представляють «освічену меншість» (когнітаріат)*, що віддзеркалює образ «нової цивілізації», котра поширюється на планеті. Вже не суб'єкт політичної дії продукує владні відносини, а саме «інтелектуальна» економіка визначає позиціонування політичного суб'єкта та природу владно-політичних відносин. Саме тому, намагаючись автентично політософськи виміряти систему владних відносин у ХХІ столітті, слід звертатися до посткласичної філософії влади, в контексті якої важливе місце посідає і досі маловивчена постіндустріальна кратологія Е. Тоффлера.

Список використаної літератури

1. Власть и властные отношения в современном мире: Материалы IX научно-практической конференции, приуроченной к 15-летию Гуманитарного университета (г. Екатеринбург) 30–31 марта 2006 года: Доклады в 2 т.; [редкол.: Л. А. Закс и др.]. – Екатеринбург: Гуманитарный ун-т, 2006. – Т.1. – 548 с.
2. Haller A.-P. *Alvin Toffler and the economico-social evolution* / A.-P. Haller // *Lucrări științifice*. – 2011. – vol. 54. – № 1. – P. 222-226.
3. Касьян В. В. Соціокультурний розвиток постіндустріальної цивілізації (у контексті наукових досліджень О. Тоффлера): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 26.00.01 / В. В. Касьян; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2013. – 20 с.
4. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Е. Тоффлер; [пер. з англ. Н. Бордукової]. – Х.: Акта, 2003. – 688 с.
5. Тоффлер А. Футуршок / А. Тоффлер; [пер. с англ. А. Б. Гофмана]. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.
6. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер; [пер. з англ. А. Євси; за ред. В. Шовкуна]. – К.: Всесвіт, 2000. – 475 с.

7. Маруховський О. О. Політичні аспекти зарубіжних концепцій інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / О. О. Маруховський; Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І. Ф. Кураса. – К., 2008. – 20 с.
8. Фуко М. Психиатрическая власть. Курс лекций, прочитанных в Колледж де Франс в 1973-1974 учебном году / М. Фуко. – СПб.: Наука, 2007. – 450 с.
9. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 384 с.
10. Васильева А. С. Трансформация феномена власти в новое и новейшее время / А. С. Васильева // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета (Научный журнал КубГАУ). – Краснодар: КубГАУ, 2012. – №01(075). С. 623-637. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2012/01/pdf/51.pdf>
11. Новиков В. Т. Феномен власти в классической и современной философии: сравнительный анализ / В. Т. Новиков, О. В. Новикова // Философия и социальные науки: научный журнал. – 2011. – № 3/4. – С. 40-46.
12. Баталов Э. Я. Проблема демократии в американской политической мысли XX века (из истории политической философии современности) / Э. Я. Баталов. – М.: Прогресс-Традиция, 2010. – 376 с.
13. Прозоров В. О семантических горизонтах понятия «власть» / В. Прозоров // Логос. – 2003. – № 4-5 (39). – С. 58-64.
14. Уилсон Р. А. Психология эволюции / Р. А. Уилсон; [пер. с англ. под ред. Я. Невструева]. – К.: Янус, 2001. – 302 с.
15. Weiss E. Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave / E. Weiss // Harvard Journal of Law & Technology. – 1996. – Vol. 9. – №1. – P. 225-229.

References

1. Power and imperious relations in the modern world. *Materials of IX research and practice conference, devoted to the 15th anniversary the Humanitarian university (Ekaterinburg), 30-31 March, 2006, 1.* – Yekaterinburg: Humanitarian university (in Russ.)
2. Haller, A.-P. (2011). Alvin Toffler and the economico-social evolution. *Lucrări științifice*, 54, 1, 222-226.
3. Kas'yan, V. V. (2013). *Sociocultural development of postindustrial civilization (in the context of scientific researches of A. Toffler): abstract of the candidate of philosophical sciences dissertation: 26.00.01* (in Ukr.)
4. Toffler, E. (2003). *New paradigm of power. Knowledge, richness and force.* – Kharkiv: Akta (in Ukr.)
5. Toffler, E. (1997). *Futurshok.* – SPb.: Lan' (in Russ.)
6. Toffler, E. (2000). *Third wave.* – Kyiv: Vsesvit (in Ukr.)
7. Marukhovskiy, O. O. (2008). *Political aspects of foreign conceptions of informative society: abstract of the candidate of political sciences dissertation: 23.00.01* (in Ukr.)
8. Foucault, M. (2007). *Psychiatric power. Course of the lectures read in College de France in 1973-1974.* – SPb.: Nauka (in Russ.)
9. Ledyayev, V. G. (2001). *Power: conceptual analysis.* – Moscow: ROSSPEN (in Russ.)
10. Vasil'yeva A. S. (2012). Transformation of the phenomenon of power in new and newest time // *Politematicheskii setevoy elektronnyy nauchnyy zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta (Polythematic network electronic scientific magazine of the Kuban state agrarian university)*, 1(75), 623-637. – Retrieved from <http://ej.kubagro.ru/2012/01/pdf/51.pdf> (in Russ.)
11. Novikov, V. T. (2011). The phenomenon of power in classic and modern philosophy: comparative analysis. *Filosofiya i sotsial'nyye nauki: nauchnyy zhurnal (Philosophy and social sciences : scientific magazine)*, 3-4, 40-46 (in Russ.)
12. Batalov, E. Ya. (2010). *A problem of democracy in the American political idea of XXth century (from the history of modern political philosophy).* – Moscow: Progress-Tradition (in Russ.)
13. Prozorov, V. (2003). About semantic horizons of the concept "power". *Logos*, 4-5 (39), 58-64 (in Russ.)
14. Uilson, R. A. (2001). *Psychology of evolution.* – K.: Yanus (in Russ.)
15. Weiss, E. (1996). Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave. *Harvard Journal of Law & Technology*, 9, 1, 225-229.

PECHERANSKYI Igor Petrovych,

Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor
of the Department of Philosophy
Kyiv National University of Culture and Arts,
ipecheranskiy@ukr.net

ALVIN TOFFLER'S POST-INDUSTRIAL CRATOLOGY

Abstract. Introduction. The article deals with the concept of the power of the American philosopher, sociologist and journalist A. Toffler. **The purpose** is to analyse this concept in the context of his theory of informative or post-industrial society. **The main results.** The government is

gradually moving away from the old hierarchy, creating a more mobile, heterogeneous system in which constantly changing centers of power. New communication technologies undermine the government hierarchy as provide an opportunity to do without it. Computers can simulate not just economic or technical processes, but also political, providing many alternative courses of action in a given situation. The more data, information and knowledge management system uses, the more society becomes information, the more difficult to understand what is really going on. Pending the crisis, politicians and bureaucrats, corporate lobbying forces and social movements will apply information tactics, meaning the power game based on the manipulation of data before it gets in the media. Here is presented the correspondence between historical types of power (violence, wealth and knowledge) like the rising arrows, reflecting the attitude of the scientist to the importance of each civilization against the background of transformation at the turn of XX-XXI centuries. Conclusions The author underlines on the methodological potential of post-classical universal ontological interpretation of power as a symbolic and projective reality that is embodied in the global "infosphere" which enables the phenomenon of the educated "semi-direct" democracy. Thus, the power from the countries with rich natural resources will pass to those who control the knowledge necessary for creation of new resources.

Key words: *A. Toffler, post-industrialism, theory of informative society, cratology, knowledge, wealth, violence, cognitariat, "semi-direct" democracy.*

Одержано редакцією 14.04.2016

Прийнято до публікації 30.06.2016

УДК 1:572:130.2

СКАЛАЦЬКА Олена Віталіївна,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Одеського торгово-економічного інституту

Київського національного

торговельно-економічного університету,

e-mail: elena-s2008@ukr.net

ПЕРФОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ «ГЕТЕРОТОПІЯ»

Мета статті полягає у соціально-філософському аналізі перформативного аспекту концепту «гетеротопія» у концепції Мішеля Фуко. Акцентується увага на тому, що теоретичний аналіз нових соціальних утворень (гіпермаркети, будинки мод, рекреаційні зони та багато інших) не може відбуватись у категоріях класичної онтології, які не здатні охопити специфіку символічних, соціокультурних, утворень. Простежено застосування просторового повороту (spatial turn) та його перформативного аспекту щодо розгляду соціальних процесів. Обґрунтовано, що визначення простору як мережі відносин, дозволяє нам розглядати концепцію гетеротопії М. Фуко як перформативний підхід. Проаналізовані основні принципи гетеротопії: об'єднання індивідів у групи; поліфункціональності; існування декількох просторів у одному місці; гетерохронності; амбівалентності (закритий/відкритий простір); створення ілюзорності. Соціально-філософський аналіз перформативного аспекту концепту «гетеротопія» сприятиме збагаченню теоретичної бази дослідження соціального простору, простору моди.

Ключові слова: *гетеротопії, утопія, «дзеркало», просторовий поворот, перформативний підхід, простір моди, соціальні утворення.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-цивілізаційні процеси у суспільстві обумовили актуальність звернення низки гуманітарних наук до теми перегляду структури та функціонування поняття простір. Досліджувати дану проблематику у категоріях класичної онтології, яка ґрунтується на аристотелівському понятті «топос» («місце»), не достатньо.